

JAKUB ŁUKACZYŃSKI

Uniwersytet Gdański

WYBRANE ZAGADNIENIA PRAWNEJ OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ¹

WPROWADZENIE

Dziedzictwo kulturowe można opisać jako ogół materialnych i duchowych osiągnięć wzbogacanych i przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Szeroko rozumiana kultura ma wpływ na tożsamość każdego człowieka i każdego państwa, które człowiek stworzy. Nic więc dziwnego, że prawodawcy uznali dziedzictwo kulturowe za wartość ochrony. Dziś mamy do czynienia w poszczególnych państwach z różnymi typami systemów ochrony dziedzictwa kultury, wybrane elementy tych systemów zaprezentowane są poniżej. Choć nie tworzą one odrębnej gałęzi prawa, jak prawo cywilne, karne czy administracyjne, to czerpią z dorobku każdej z nich, łącznie z prawem konstytucyjnym, na które powoływać się będzie istotna część niniejszej pracy. Postrzeganie zagadnienia w poszczególnych sekcjach niniejszej pracy jest dość zróżnicowane, w ten sposób powstała mozaika, z której w konkluzji można wysnuć pewne porównawcze wnioski.

W sekcji poświęconej Belgii skupiono się przede wszystkim na wpływie kształtu państwa belgijskiego na kompetencje w dziedzinie ochrony kultury jego poszczególnych części składowych. Część dotycząca Czech stanowi ogólny przegląd regulacji na poziomie konstytucyjnym (przede wszystkim w Karcie Praw i Swobód o fundamentalnym znaczeniu w Republice Czeskiej) oraz treści ustawowej. Tematyka materiału dotyczącego Francji jest różna, sygnalizuje podstawowe znaczenie francuskiego *Code du patrimoine*. Z kolei część hiszpańska

¹ Autorami poszczególnych części pracy byli: Ignacio Alvarez Cobos (Hiszpania), Aida Barquero Gregori (Hiszpania), Lukáš Horňák (Czechy), Lise Maupais (Francja), David Olivan Buil (Hiszpania), Vincent Van Cauteren (Belgia), Gloria Villaplana Cortes (Hiszpania) — w ramach programu Erasmus, realizowanego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego. Autor chciałby wyrazić podziękowania Beacie Łukaczyńskiej za wszelką pomoc, której udzieliła mu przy tłumaczeniu artykułu.

również w ogólny sposób dotyka problematyki relacji forma państwa–kompetencja do ochrony dziedzictwa kulturowego, przedstawiono również poszczególne kategorie hiszpańskiego dziedzictwa historycznego i Instytut Dziedzictwa Kulturowego Hiszpanii oraz jego funkcje. W końcowej części zawarto porównanie poszczególnych koncepcji ze standardami obowiązującymi w Polsce.

NARODOWE DZIEDZICTWO KULTUROWE W BELGII

Ochrona dziedzictwa kulturowego w Konstytucji. W Konstytucji belgijskiej prawa związane z kulturą i odnoszące się do niej zagadnienia zostały poruszone jedynie w czterech artykułach. Artykuł 23 przyznaje każdemu obywatelowi prawo do godnego życia, natomiast ustawy federalne i dekrety mają na celu ochronę godności również poprzez ochronę praw kulturalnych, dokładniej rzecz biorąc, zgodnie z art. 23 5° każdemu obywatelowi Belgii przysługuje prawo do kulturowego i społecznego rozwoju. Ten artykuł dotyka nie tyle dziedzictwa kulturowego, ile raczej kultury jako przedmiotu praw.

Artykuły 127, 130 i 166 także odnoszą się do zagadnienia kultury. Z nich również możemy się dowiedzieć, dlaczego w tej materii nie napotkamy ustawy na poziomie federalnym. Artykuły te dotyczą kompetencji poszczególnych belgijskich wspólnot, zawierają też regulację przekazującą wspólnotom (flamandzkiej, francuskiej i niemieckojęzycznej) kompetencje w sprawach z zakresu kultury. Rząd federalny nie ma właściwych uprawnień prawotwórczych w tej sferze. Warto nadmienić, że sprawy kultury w Belgii zawsze pozostają wrażliwym tematem, gdyż wielu ludzi dostrzega w dbałości o kulturę również ochronę swojego języka i tożsamości kulturowej. Ta tożsamość pozostaje bardzo aktualnym problemem w dyskusji na belgijskiej scenie politycznej, nie będzie jednak analizowana w niniejszej pracy.

Pozostaje odpowiedzieć na pytanie, kto odpowiada w Belgii za zabytki i nieruchome przedmioty ochrony w obrębie dziedzictwa kulturowego. Odpowiedzi należy szukać w uchwalonym w specjalnym trybie art. 4 belgijskiej Konstytucji ustawie z 8 sierpnia 1980 roku, której przedmiotem jest reforma instytucjonalna — *flam.* Bijzondere wet tot hervorming der instellingen, *franc.* Loi spéciale de réformes institutionnelles. Artykuł 4 tej ustawy precyzuje znaczenie spraw z zakresu kultury zawartych w art. 127 Konstytucji: dziedzictwo kulturowe, muzea i pozostałe instytucje o charakterze naukowym i kulturalnym inne niż zabytki i obiekty². Art. 6 tej samej ustawy informuje, jak należy rozumieć planowanie przestrzenne ujęte w art. 39 Konstytucji, które stanowi kompetencję regionów — dotyka zaś zabytków i obiektów³. Belgia składa się z trzech regionów: Bruks-

² Bijzondere wet tot hervorming der instellingen, 8 augustus 1980, art. 4, 3–5°.

³ *Ibidem*, art. 6, § 1, I, 7°.

seli, Flandrii i Walonii, tak więc dla nieruchomości przedmiotów ochrony w obrębie dziedzictwa kulturowego, zabytków i obiektów kompetencje prawotwórcze przynależą do rządów tych regionów. Nieco ironicznie można stwierdzić, że to rozwiązanie byłoby zbyt proste, jak na belgijskie realia. Do tych trzech rządów regionalnych należy dodać jeszcze jeden, ponieważ Walonia może przekazać swoje uprawnienia w kwestii zabytków i obiektów Wspólnocie Niemieckojęzycznej, co też uczyniła. To daje cztery rządy wykonujące władzę nad zabytkami w swoich regionach i tylko w nich. Ochrona narodowego dziedzictwa kulturowego nie jest więc uregulowana w Konstytucji Belgii, a kompetencje w zakresie kultury spoczywają w rękach trzech wspólnot, odnośnie zaś do zabytków, obiektów i dóbr nieruchomości — w rękach czterech regionalnych rządów. Należy zbadać treść co najmniej sześciu dekrétów, aby zyskać orientację w systemie ochrony dziedzictwa kulturowego, jaki istnieje w Belgii. Nie można mówić o żadnym realnym ogólnonarodowym planie ochrony narodowego dziedzictwa. Poszczególne partykularne rozwiązania zostaną krótko scharakteryzujemy poniżej.

Dekrety chroniące dziedzictwo kulturowe. Jeśli chodzi o dobra ruchome i niematerialne elementy dziedzictwa, Wspólnoty Flamandzka i Francuska, jak w wielu przypadkach, wybrały rozwiązania odmienne.

Wspólnota Francuska zaczerpnęła inspirację z Francji i francuskiego *Code du Patrimoine*, między tymi systemami pozostają jednak pewne różnice. Dekret dotyczący dóbr ruchomych i dziedzictwa niematerialnego Wspólnoty Francuskiej (*Décret relatif aux biens culturels mobiliers et au patrimoine immatériel de la Communauté française*) bazuje na dorobku prawa unijnego i wymienia trzy główne kategorie dóbr: 1) ruchome dobra kultury w ujęciu ogólnym (odnoszące się do 15 kategorii dóbr kultury wymienionych w rozporządzeniu UE dotyczącym eksportu dóbr kultury), 2) skarby Wspólnoty Francuskiej, 3) sklasyfikowane dobra kultury. Dobra kultury mogą być uznawane przez komisję doradczą lub na wniosek właściciela albo w związku z zamierzonym eksportem, kiedy kwalifikują się pod jedną z wymienionych w dekreście kategorii. Wspólnota Francuska udziela pomocy finansowej w celu ochrony dóbr kultury, ich eksport nie jest jednak możliwy bez zezwolenia.

W ramach Wspólnoty Flamandzkiej prawnym środkiem ochrony kultury jest *Topstukkendecreet*. Pod terminem *stukken* moglibyśmy przy tym rozumieć elementy ochrony dziedzictwa kulturowego. Flamandzcy zamiast rozwiązań francuskich szukali inspiracji w odpowiedniej ustawie holenderskiej. Dekret zawiera listę najważniejszych elementów dziedzictwa, które wymagają ochrony, precyzuje wartości uzasadniające ochronę — jak na przykład wartość archeologiczna. Podobnie jak w części francuskojęzycznej, właściciel może oczekiwać w razie potrzeby pomocy finansowej, nie wolno mu jednak dokonać eksportu bez zgody rządu. Jeśli po zakazie eksportu właściciel wciąż będzie chciał sprzedać dobra, jakie posiada, flamandzki rząd jest zobligowany do zakupu ich po cenie rynkowej, jeśli zaś nie jest w stanie temu sprostać, element dziedzictwa może zostać przedmiotem eksportu.

Wspólnota Niemieckojęzyczna nie ma jeszcze własnego dekretu, który regulowałby dziedzictwo kulturowe, niemniej minister kultury i jego departament mogą umieszczać poszczególne obiekty na liście dziedzictwa kulturowego. Wspólnota jest w trakcie prac nad dekretem, opierając się na wzorcach francuskich, w przyszłości będzie więc również dysponować na poziomie dekretu środkiem ochrony dóbr ruchomych i dziedzictwa niematerialnego.

Kompetencje regionów w zakresie zabytków, obiektów i dziedzictwa nieruchomego. Rząd flamandzki stworzył Dekret o dziedzictwie kulturowym (*Cultureel-erfgoed decreet*). Region stołeczny Brukseli uregulował te zagadnienia w swoich przepisach dotyczących planowania przestrzennego. Wspólnota Niemieckojęzyczna wykorzystuje kompetencje przekazane jej przez Walonię, aby w formie dekretów decydować, które zabytki i obiekty powinny być chronione. Dekretem o królewskiej komisji ochrony zabytków i krajobrazu Wspólnoty Niemieckojęzycznej z 14 marca 1994 roku utworzono komisję zajmującą się powyższym zadaniem. Również w tej mierze trwają prace legislacyjne rządu Wspólnoty Niemieckojęzycznej. Walonia także posiada odpowiedni dekret (*Décret du Parlement wallon du 1er avril 1999 relatif à la conservation et à la protection du patrimoine*) regulujący ochronę i konserwację nieruchomego dziedzictwa w tym regionie. Instytut Dziedzictwa wspomaga właścicieli i przyszłych właścicieli budynków — przedmiotów dziedzictwa — oraz doradza walońskiemu rządowi. Rządy lub komisja każdego z belgijskich regionów podejmują decyzje, jakie elementy nieruchomego dziedzictwa będą chronione na zasadach uregulowanych dekretami. Na ochronę składają się głównie: organizacja pomocy finansowej dla właścicieli, plany renowacji i zakazy uszkodzania czy wyburzania.

Każdy region i wspólnota dysponują własnymi komisjami zajmującymi się opieką nad zabytkami i wykonywaniem ochrony. Oto lista tych instytucji:

— na poziomie regionalnym: 1) Dyrekcja Zabytków i Obiektów oraz Królewska Komisja Zabytków i Obiektów Regionu Stołecznego Brukseli, 2) Agencja Planowania Przestrzennego rządu flamandzkiego — dziedzictwo nieruchome we Flandrii, 3) Generalny Dyrektoriat Planowania, Gospodarki Mieszkaniowej i Dziedzictwa w Królewskiej Komisji Zabytków, Obiektów i Wykopalisk Walonii;

— na poziomie wspólnot: 1) Generalna Administracja Kultury i Informacji Wspólnoty Francuskojęzycznej — Wydział Kultury, 2) rząd flamandzki, Departament Kultury, Młodzieży, Sportu i Środków Przekazu, Agencja Sztuki i Dziedzictwa Wspólnoty Flamandzkiej, 3) Departament Kultury Wspólnoty Niemieckojęzycznej.

Te instytucje na poziomie regionów i wspólnot zostały utworzone, aby chronić dziedzictwo kulturowe, nadzorować jego utrzymywanie i konserwację, zarządzać dziedzictwem archeologicznym, uwrażliwiać opinię publiczną na te zagadnienia.

Regiony i wspólnoty dysponują więc kompetencjami prawotwórczymi w zakresie dziedzictwa kulturowego, zabytków i obiektów, muzeów oraz innych naukowych instytucji kulturowych. Na końcu trzeba jednak nadmienić, że rząd fe-

deralny Belgii ma również pewne niewielkie kompetencje w przedmiocie ochrony dziedzictwa kulturowego — dotyczy to zwłaszcza niektórych królewskich muzeów w regionie stołecznym Brukseli.

Podsumowując, możemy jasno stwierdzić, że jednorodny, jednolity system ochrony narodowego dziedzictwa w Belgii nie istnieje, odpowiednie kompetencje zostały podzielone między regiony i wspólnoty. Mają one odrębne dekrety i odpowiedzialnych ministrów. W aspekcie narodowym belgijskie dziedzictwo jest podzielone między wszystkie występujące w państwie belgijskim rządy, tak więc szczęśliwie całe dziedzictwo kulturowe zostaje objęte systemem ochrony.

KONSTYTUCYJNA OCHRONA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W REPUBLICE CZESKIEJ

Konstytucyjne podstawy ochrony dziedzictwa kulturowego. Pierwsze wzmianki na temat ochrony dziedzictwa kulturowego możemy odnaleźć już w preambule Konstytucji Republiki Czeskiej (*Ústava České Republiky* nr. 1/1993 Sb.): „zdecydowani wspólnie strzec i rozwijać odziedziczone naturalne i kulturalne, materialne i duchowe bogactwo, zdecydowani kierować się wszystkimi sprawdzonymi zasadami państwa prawa”. Preambuła zawiera cele Konstytucji, historyczne warunki jej publikacji i zasady państwowości. Pełniąc rolę swoistej politycznej deklaracji, preambuła jest również ważna dla interpretacji i pełnego wykorzystania regulacji zawartych w dalszej części ustawy zasadniczej⁴.

Poszukując w poszczególnych artykułach Konstytucji treści związanych z kulturą, odnaleźć możemy jedynie art. 7, stanowiący iż: „Państwo czuwa nad oszczędnym wykorzystywaniem źródeł naturalnych i ochroną bogactwa naturalnego”. Choć to stwierdzenie jest nieco odległe od ochrony dziedzictwa kulturowego, należy je uznać za związane z tym zagadnieniem, oznacza bowiem obowiązek państwa do ochrony dziedzictwa naturalnego. Wiąże się również z art. 35 Karty Podstawowych Praw i Wolności (*Listina základních práv a svobod* nr. 2/1993 Sb.), niebędącym w bezpośredni sposób częścią Konstytucji Czech.

Istotne regulacje na temat ochrony dziedzictwa kulturowego odnajdziemy w Karcie Podstawowych Praw i Wolności (dalej: Karta), zwłaszcza w art. 15(2), 33(1), 34 i 35. Artykuł 15(2) zapewnia wolność badań naukowych i twórczości artystycznej. Można je zakwalifikować jako specjalną kategorię prawa do wolności wypowiedzi i prawa do informacji wyrażonych w art. 17. To zagadnienie z kolei znajduje szersze unormowanie w ustawie o szkołach wyższych (*O vysokých školách* nr. 111/1998 Sb.) i o Akademii Nauk Republiki Czeskiej (*O akademii věd ČR* nr. 283/1992 Sb.)⁵. Artykuł 33(1) przyznaje prawo do nauki. Znajduje tu zastosowanie zasada równości i niedyskryminacji — zgodnie z tekstem Karty prawo

⁴ K. Klíma, *Komentář k Ústavě a Listině*, 1. Díl, s. 27.

⁵ *Ibidem*, 2. Díl, s. 1082.

to przysługuje „każdemu”. Edukacja obywateli tworzy dziedzictwo intelektualne każdego narodu i wpływa na dojrzałość i wysoki poziom kultury osiągany przez społeczeństwo. Artykuł 34(1) reguluje ochronę własności intelektualnej, a art. 34(2) — generalne poręczenie dostępu do dziedzictwa kulturowego. Swobodny dostęp do dziedzictwa kulturowego powinien zapewnić wolność badań naukowych i twórczości artystycznej, możliwość rozwoju w ramach samokształcenia, a także odgrywa ważną rolę w procesie poznania przez obywateli historii kultury swego narodu⁶. Swobodny dostęp do dziedzictwa kulturowego jest związany z prawem do informacji. Czesi mogą korzystać z niego w sposób aktywny bądź pasywny. Państwo nie może blokować dostępu do dziedzictwa kulturowego (za pomocą cenzury czy wyraźnego preferowania pewnych jej form nad innymi). W tej materii państwo musi pozostać neutralne⁷. Artykuł 35 zapewnia przede wszystkim ochronę środowiska, niemniej 35(3) stanowi: „(3) Nikt nie może wykonywać swych praw z narażeniem lub szkodą dla środowiska naturalnego, źródeł naturalnych, wszelkich bogactw przyrody i **zabytków kultury** ponad miarę określoną w ustawie”. Jest to przykład konfliktu dwóch fundamentalnych praw. Z jednej strony prawa własności, z drugiej zaś ochrony dziedzictwa kulturowego.

Warto zauważyć również akt prawny znajdujący swą podstawę w treści Konstytucji — niezwykle istotną ustawę o utworzeniu ministerstw (*O zřízení ministerstev* nr. 2/1969 Sb.). Ważną rolę w ochronie dziedzictwa kulturowego odgrywa Ministerstwo Kultury, jego siedziba znajduje się w Pradze, a na jego czele stoi minister kultury. Minister jest członkiem rządu. Ważną rolę odgrywają też władze lokalne. Jeśli chodzi o pewne wyróżnienie obiektów o wartości kulturowej na poziomie dziedzictwa kulturowego, należałoby do nich zaliczyć kolekcje muzealne, galerie, teatry, biblioteki, zabytki kultury, wydawnictwa periodyczne i nieperiodyczne, a także przekazy radiowe i telewizyjne. Poszczególne ustawy traktujące o ochronie kultury zostaną omówione poniżej.

Ustawy regulujące ochronę dziedzictwa kulturowego. Rdzeń czeskiego systemu ochrony dziedzictwa stanowi ustawa o państwowej opiece nad zabytkami (*O státní památkové péči* nr 20/1987 Sb.). Ochrona zabytków jest jej podstawowym celem. Zawiera definicję zabytków. Zgodnie z jej treścią są one obiektami ruchomymi bądź nieruchomymi, również odpowiednio grupami tych obiektów, które:

a) stanowią ważne świadectwo rozwoju historycznego, sposobu życia, środowiska społecznego od czasów najdawniejszych aż do współczesności jako przykłady zdolności twórczych i pracy człowieka w najróżniejszych polach jego działalności w oparciu o ich rewolucyjne, historyczne, artystyczne, naukowe lub technologiczne wartości;

⁶ *Ibidem*, 2. Díl, s. 1277.

⁷ J. Filip, *Výbrané problémy ke studiu ústavního práva*, Brno 2001, s. 166.

b) mają bezpośredni związek z ważnymi osobami i wydarzeniami historycznymi. Procedura związana z uznawaniem zabytku przeprowadzana jest na podstawie wymienionej ustawy oraz odpowiednich przepisów postępowania administracyjnego.

Najważniejszą częścią dziedzictwa kulturowego są narodowe zabytki kultury, obdarzone najwyższym stopniem ochrony. Kompetencje w sprawie ustanawiania tej ochrony należą do rządu. Ustawa o opiece nad zabytkami zapewnia również ochronę obszarową. Możemy wyróżnić rezerваты zabytków i strefy zabytkowe. Pierwsze mają większe znaczenie, są to obszary bardziej nasycone zabytkami, a o ich ustanowieniu decyduje rząd. Strefę ustanawia z kolei Ministerstwo Kultury⁸. W Republice Czeskiej istnieje lista zabytków kultury, którą zarządza Ministerstwo Kultury, instytucja nadrzędna w systemie państwowej opieki nad zabytkami w Czechach. Kolejnym ważnym ciałem jest Narodowy Instytut Zabytków Kultury. Nie można też pominąć roli władz lokalnych.

Oczywiście właściciel własności stanowiącej dobro kultury nie może pozostać obojętny wobec tego systemu. Przysługują mu pewne prawa i spoczywają nań obowiązki — na własny koszt ma dokonywać konserwacji i utrzymywać obiekt w dobrym stanie. W ramach tych obowiązków zawiera się też ochrona przed zniszczeniem, deprecjacją czy alienacją dóbr kultury oraz korzystanie z nich jedynie w sposób odpowiadający ich kulturowemu znaczeniu i kondycji technicznej. W przypadku transakcji sprzedaży odpowiednie organy mają prawo skorzystać z prawa pierwokupu (charakter tego uprawnienia precyzyjnie opisuje ustawa o państwowej opiece nad zabytkami, Ministerstwo Kultury może wykonywać je bezpośrednio lub poprzez ustanowione organizacje). W sytuacji zmiany sposobu korzystania lub niebezpieczeństwa uszkodzeń właściciel winien poinformować lokalne władze. Właściciel ma prawo do pomocy finansowej z lokalnego budżetu, może również oczekiwać pomocy w formie porad ekspertów i udogodnień podatkowych.

Ustawa o ochronie kolekcji muzealnych (*O ochraně sbírek muzejní povahy* nr. 122/2000 Sb.) zawiera unormowania dotyczące muzeów. Kolekcja o charakterze muzealnym to kolekcja istotna całościowo w ujęciu prehistorycznym, historycznym dla sztuki, literatury, techniki, nauk przyrodniczych lub społecznych. Ministerstwo Kultury prowadzi centralny rejestr takich kolekcji. Właściciel kolekcji jest zaś odpowiedzialny za zapewnienie odpowiedniej ochrony i ewidencji.

Ustawa *Zákon o knihovnách* nr. 257/2001 Sb. zajmuje się zagadnieniem bibliotek. Reguluje je w ujęciu systemowym — na czele czeskich bibliotek znajduje się Biblioteka Narodowa w Pradze, istotne są również Biblioteka i Drukarnia dla Niewidomych im. K.E. Macana oraz Biblioteka Morawska w Brnie. W dalszej kolejności system tworzą biblioteki regionalne w poszczególnych czeskich krajach (*krajské knihovny*), pomniejsze o charakterze ogólnym (*základní knihovny*)

⁸ P. Havlan, J. Jurníková, A. Kliková, P. Kolman, *Správní právo — zvláštní část*, Brno 2009, s. 199.

i wyspecjalizowanym (*specializované knihovny*). Rejestr bibliotek publicznych leży w zakresie kompetencji Ministerstwa Kultury.

Ustawa o drukach (*Tiskový zákon* nr. 46/2000 Sb.) dotyczy periodyków, takich jak gazety, magazyny czy inne druki wydawane regularnie pod tym samym tytułem. Ministerstwo Kultury prowadzi rejestr tych wydawnictw. Wydawca ma obowiązek przekazywać po jednym egzemplarzu każdego wydania do najważniejszych bibliotek oraz do Muzeum Narodowego w Pradze. Podobny obowiązek ciąży na wydawcy druku o charakterze nieperiodycznym — reguluje to odpowiednia ustawa (*O neperiodických publikacích* nr. 37/1995 Sb.).

Ustawa o państwowym funduszu kultury Republiki Czeskiej (*O Státním fondu kultury České republiky* nr. 239/1992 Sb.) tworzy ważną instytucję (finansową), która jest osobą prawną i ma za zadanie zapewnianie wsparcia finansowego ze swojego budżetu na poszczególne projekty z zakresu kultury jako realizację twórczości artystycznej, wydawanie różnego rodzaju periodyków i druków o charakterze nieperiodycznym, promocję czeskiej kultury za granicą, wydarzeń kulturalnych, organizację wystaw i wykładów czy festiwali parad.

Ustawa o państwowym funduszu dla wspierania i rozwoju czeskiej kinematografii (*O státním fondu na podporu a rozvoj české kinematografie* nr. 241/1992 Sb.) tworzy instytucję, która jest osobą prawną i ma za zadanie zapewnienie ze swojego budżetu finansowego wsparcia dla realizacji, dystrybucji i promocji dzieł czeskiej kinematografii.

Republika Czeska posiada bardzo bogate dziedzictwo kulturowe, które jest warte ochrony i zachowania dla przyszłych pokoleń. Jego ochronę prawną należy ocenić jako dobrze zorganizowaną. Podstawy znajdują się w Konstytucji oraz Karcie Podstawowych Praw i Wolności, zwłaszcza w jej artykułach 34 i 35. Jeśli chodzi o poszczególne ustawy, zdecydowanie należy podkreślić pozycję ustawy o państwowej opiece nad zabytkami, ponieważ jej głównym celem jest ochrona materialnego dziedzictwa kultury. Najważniejsze czeskie zabytki zostały wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO. Spośród nich szczególną wartość prezentuje, naszym zdaniem, historyczne centrum Pragi i historyczne centrum średnio-wiecznego miasteczka Český Krumlov.

OCHRONA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO WE FRANCJI

Francuskie ujęcie kultury. Znaczenie słowa „kultura” w języku francuskim jest bardzo szerokie: na płaszczyźnie socjologicznej można ją definiować jako to, „co wspólne dla grupy osób i to, co je łączy”. Jeśli chodzi o rozumienie kultury w łonie międzynarodowej instytucji, jaką jest UNESCO: „kultura powinna być postrzegana jako zespół cech duchowych i materialnych, intelektualnych i uczuciowych charakteryzujących społeczeństwo lub grupę społeczną, i obejmuje ona,

oprócz sztuki i literatury, sposoby życia, formy wzajemnego współżycia, systemy wartości, tradycje i wierzenia” (definicja ta, oparta na wcześniejszych uzgodnieniach, pojawiła się na początku XXI wieku w *Powszechnej deklaracji UNESCO o różnorodności kulturowej*). Kulturę tworzą wartości religijne i moralne, przekonania i wiedza, lęki i nadzieje, wizje świata. Zdefiniowanie rdzenia tego pojęcia jest trudnym zadaniem nawet dla nauk społecznych, które są przecież bardziej elastyczne niż nauki prawne, operujące z reguły językiem bardzo precyzyjnym i ściśle podporządkowanym określonym regułom. W dodatku ów wspólny zasób ludzkości, jakim jest kultura, wciąż ewoluuje, zmienia się z upływem czasu poprzez nowe sposoby komunikacji, myślenia i bycia. Choć klasyczna ochrona dziedzictwa kulturowego koncentruje się bardziej wokół ochrony materialnych dóbr kultury, w miarę możliwości krąg jej przedmiotów ulega poszerzeniu. Warto podkreślić, iż w Paryżu, w sercu Francji, UNESCO podtrzymało swoje szerokie rozumienie kultury, przyjmując w 2003 roku Konwencję w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Można żywić nadzieję, iż instrument ten wpłynie również na koncepcje ochrony kultury na poziomie narodowym. W ramach tej konwencji, dziedzictwo niematerialne określa się jako: „praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności — jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową — które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności”.

Miejsce kultury w Konstytucji Francji. Obecna Konstytucja Francji została przyjęta 4 października 1958 roku. Jest to Konstytucja Piątej Republiki, zastąpiła ona swoją poprzedniczkę, ustawę zasadniczą Czwartej Republiki, przyjętą w roku 1946⁹. Normy konstytucyjne mają nadrzędną moc w systemie francuskiego prawa, preambuła nawiązuje do Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela z 1789 roku oraz do preambuły Konstytucji z 27 października 1946 roku. Wszystkie te teksty ustanawiają Francję republiką świecką i demokratyczną, wywodząc jej suwerenność od ludu. Nadto preambuła zawiera fundamentalne zasady prawa Republiki, takie jak wolność stowarzyszeń czy wolność słowa. W takim ujęciu pojęcie „kultury” pojawia się w preambule Konstytucji Czwartej Republiki — „Naród gwarantuje równy dostęp dzieci i dorosłych do oświaty, kształcenia zawodowego i kultury.

⁹ Konstytucja Piątej Republiki miała za zadanie położyć kres niestabilności w rządzie i kryzysowi wywołanemu wojną w Algierii — jej efektem był powrót silnej egzekutywy. W procesie jej tworzenia znaczenia nabrały przede wszystkim idee dwóch ludzi — Michela Debré, który optował za modelem brytyjskim, i Charles’a de Gaulle’a, który postulował ustanowienie prezydenta Republiki gwarantem jej instytucji. Silny wpływ na treść Konstytucji wywarły koncepcje zawarte przez generała de Gaulle’a w jego słynnej mowie wygłoszonej w Bayeux 16 czerwca 1946 roku.

Organizacja nauczania publicznego, bezpłatnego i świeckiego wszystkich szczególnie jest obowiązkiem państwa”. Te zasady należy jednak wywodzić już z XVIII wieku, z francuskiej Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela.

Zasada równego dostępu do kultury oznacza, iż każdy ma możliwość poszerzenia swojej ogólnej wiedzy na różnych płaszczyznach — poprzez dziedzictwo kulturowe (odwiedzając muzea, teatry) czy dziedzictwo naturalne (poprzez instytucje systemu ochrony przyrody). Dotyczy to również wartości społecznych i tradycji, zwyczajów i praktyk, przekonań estetycznych i duchowych, ekspresji artystycznej, języka i innych dziedzin ludzkiej aktywności. Jest to ważna zasada każdego prawdziwie demokratycznego państwa.

Należy zwrócić uwagę także na zagadnienie, które porusza art. 75-1 Konstytucji: „Języki regionalne stanowią dziedzictwo Francji”. Polityka językowa Francji stanowi złożoną kwestię. Społeczności lokalne wykazują często wiele zaangażowania, żeby zachować swój lokalny język. Przykładami takich języków we Francji mogą być oksytański czy bretoński. Ważnymi instytucjami służącymi zachowaniu tych języków pozostają między innymi bretoński Ofis Publik ar Brezhoneg i oksytański Institut d’Estudis Occitans.

Przed Kodeksem dziedzictwa. Prawo o zabytkach z 31 grudnia 1913 roku definiowało kryteria klasyfikacji i inne zagadnienia związane z ochroną zabytków. Wiązało je z obiektami, które uzyskały prawną ochronę z powodu swojej historycznej, artystycznej czy architektonicznej wartości. Można przy tym mówić o dwóch poziomach ochrony — klasyfikacji i rejestracji, gdzie klasyfikacja oznacza wyższy poziom ochrony.

Kodeks dziedzictwa. Obecnie Kodeks dziedzictwa (*Code du patrimoine*) stanowi podstawowy francuski akt prawny regulujący kwestie dziedzictwa kulturowego i powiązane z nim sprawy z zakresu kultury. W swoim art. L1 zawiera definicję dziedzictwa: są to „wszelkie dobra, zarówno ruchome, jak i nieruchome, znajdujące się w publicznych i prywatnych kolekcjach, które posiadają wartość historyczną, artystyczną, archeologiczną, estetyczną, naukową lub technologiczną”. Kodeks dziedzictwa nie objął jednak swoją ochroną dziedzictwa niematerialnego. Nie zdecydowano się również na posłużenie się w tytule szerszym raczej niż „dziedzictwo” pojęciem „kultura”. Jeśli chodzi o strukturę i sam proces powstawania Kodeksu, trzeba też jasno stwierdzić, że było to przede wszystkim zebranie istniejących regulacji prawnych w ramach ujednoliconego aktu o bardziej ogólnym obliczu¹⁰. Kodeks został zawarty w ordonansie nr 2004-178 z 20 lutego 2004 roku, zastąpił i uchylił (choć może precyzyjniej byłoby powiedzieć, iż „wchłonął”) kilka istotnych aktów prawnych, jak np. Ustawę z 4 stycznia 2002 roku o muzeach Francji. Obwarowuje on swoim reżimem dobra kultury, zakazuje

¹⁰ Następujące ustawy składają się na treść *Code du patrimoine*: z 31 grudnia 1913 roku o ochronie zabytków; z 27 września 1941 roku o eksporcie dzieł sztuki; z 3 stycznia 1979 roku o archiwach; z 20 czerwca 1992 roku o egzemplarzach obowiązkowych; z 17 stycznia 2001 roku o ochronie dziedzictwa archeologicznego; z 4 stycznia 2002 roku o muzeach Francji.

na przykład alienacji elementów kolekcji muzealnych (art. L 451-5), umożliwiając ją dopiero po wykonaniu uprawnień przez odpowiednią komisję.

Warto zwrócić uwagę, że Francja ma istotne osiągnięcia w poszerzaniu dostępu do swojego dziedzictwa kulturowego.

1) Począwszy od 4 kwietnia 2009 roku, muzea otworzyły swoje drzwi przed młodymi ludźmi poniżej 26. roku życia. Christine Albanel, była minister kultury, określiła ten środek jako pozwalający wszystkim młodym ludziom z państw Unii Europejskiej dotrzeć do kulturowego i artystycznego dziedzictwa Francji. Decyzja ta okazała się niezwykle wartościowa już we wstępnej fazie wdrażania tego projektu, podczas pierwszych sześciu miesięcy 2008 roku, gdy umożliwiono wolny wstęp do muzeów młodzieży w wieku 18–25 lat i nauczycielom.

2) Od lat osiemdziesiątych organizowane są też raz w roku weekendy z wolnym wstępem do muzeów. Francuski minister kultury Jack Lang zorganizował pierwsze „Dni Otwartych Drzwi” (*La Journée Portes Ouvertes*) w 1984 roku, w trzecią niedzielę września. Zainspirowane sukcesem francuskiej inicjatywy inne kraje europejskie również chętniej sięgnęły po tego typu środki. Dzięki „Dniom Otwartych Drzwi” Francuzi mogą odwiedzać obiekty związane ze swoim narodowym dziedzictwem, takie jak: zabytki, kościoły, teatry, zamki, a także domy prywatne, banki, sądy, prefektury, ratusze, izby gospodarcze, rozmaite budynki itp., które zwykle są rzadko odwiedzane lub wręcz zamknięte dla publiczności.

Celem każdego z tych posunięć jest upowszechnienie równego dostępu do kultury. Nie mogłyby one zaistnieć bez prawidłowego funkcjonowania Ministerstwa Kultury. Minister kultury jest we Francji jednocześnie członkiem rządu i głównym organem zajmującym się narodowymi muzeami i zabytkami, promocją i ochroną sztuki (wizualnej, plastycznej, teatralnej, muzycznej, tanecznej, architektonicznej, literackiej, telewizyjnej, kinematograficznej) w kraju i poza jego granicami, zarządza też narodowymi archiwami i regionalnymi centrami kulturowymi (*maisons de culture*). Stoi na straży zachowania francuskiej tożsamości. Ministerstwo Kultury utworzone zostało w 1959 roku przez generała Charles’a de Gaulle’a. Pierwszym ministrem odpowiedzialnym za sprawy kultury był André Malraux, słynny z propagowania demokratyzacji dostępu do kultury — a więc wpisujący się w historię tej ważnej dla francuskiego systemu zasady. Od 23 czerwca 2009 roku urząd ten piastuje Frédéric Mitterrand. Misją ministra kultury pozostaje upowszechnianie osiągnięć ludzkości jak największej grupie ludzi i zapewnienie kulturalnemu dziedzictwu szerokiego grona odbiorców oraz przyczynianie się do rozwoju twórczości.

Philippe Béralval jest natomiast obecnym przewodniczącym Generalnego Zarządu Dziedzictwa, instytucji utworzonej 11 listopada 2009 roku. Wchodzi ona w skład Ministerstwa Kultury i Komunikacji i wykonuje zadania realizowane wcześniej przez Dyrektoriat Architektury i Dziedzictwa, Dyrektoriat Archiwów Francuskich i Dyrektoriat Francuskich Muzeów. Poszczególne komórki tej instytucji odpowiadają kolejno za architekturę, archiwę, muzea i dziedzictwo.

Francja przykłada wielką wagę do swojej kultury i kulturowego dziedzictwa. Każdy akt tworzony w tej materii ma na celu ochronę i promocję narodowego dziedzictwa Francji, ochrona ta zwiększa swój wymiar do międzynarodowego dzięki działalności UNESCO.

HISZPAŃSKA KONSTYTUCJA I DZIEDZICTWO NARODOWE

Konstytucja. Konstytucja jest najwyższym prawem Hiszpanii. Jako nadrzędny akt prawny nie ogranicza się tylko do ustalenia organizacyjnych aspektów państwa, ale sprawuje też realną supremację nad aktami niższego rzędu. W związku z tym, aby przeanalizować ochronę dóbr kultury w Hiszpanii, najpierw trzeba sięgnąć właśnie do Konstytucji. Została ona przyjęta 6 października 1978 roku i weszła w życie 29 grudnia tego samego roku. Preambuła Konstytucji wyraża wolę narodu: „Ochrony wszystkich Hiszpanów w zakresie realizacji praw człowieka oraz pielęgnowania ich kultur i tradycji, języków i instytucji”. W ramach Konstytucji jednym z zasadniczych praw są przepisy zawarte w art. 46: „Władze publiczne zapewniają zachowanie i popierają wzbogacanie dziedzictwa historycznego, kulturalnego i artystycznego ludów Hiszpanii oraz dóbr, które je stanowią bez względu na ich położenie prawne i przynależność. Ustawa karna określa sankcje wobec godzących w to dziedzictwo”. Artykuł 46 pozostaje wyrazem starań autorów hiszpańskiej ustawy zasadniczej, aby osiągnąć społeczno-kulturowy dobrobyt oraz zagwarantować bezpieczeństwo historycznego i artystycznego dziedzictwa ludności Hiszpanii. Przepis ten podkreśla owe cele w tekście Konstytucji i ustanawia hiszpańskie standardy w dziedzinie ochrony kultury.

Potrzeba ochrony dziedzictwa znajduje dziś wyraz w wielu konstytucyjnych zasadach. W rozwiniętych społeczeństwach naszych czasów istnieje przekonanie, iż ludzie jako istoty społeczne i historyczne mogą się w pełni realizować jedynie w kontekście otoczenia, które umożliwia im łączność z najcenniejszą spuścizną ich kulturowej przeszłości.

Kompetencje w zakresie ochrony dziedzictwa historycznego. W Hiszpanii kompetencje w zakresie dziedzictwa historycznego zostały wyrażone w Konstytucji odpowiednio w art. 148 dotyczącym zakresu uprawnień władz samorządowych i w art. 149 dotyczącym uprawnień władz na szczeblu ogólnokrajowym. Jeśli chodzi o ten ostatni, podstawowym aktem prawnym jest *Prawo o hiszpańskim dziedzictwie historycznym* 16/1985 z 25 czerwca 1985 roku. Aby należycie zrozumieć system ochrony w zakresie kompetencji wymienionych w art. 148 ustawy zasadniczej, należy podkreślić, iż Hiszpania dzieli się na 17 zdecentralizowanych regionów, spośród których każdy rozwinął własną działalność legislacyjną. Z racji, iż Konstytucja przyznaje uprawnienia w zakresie ochrony regionalnego dziedzictwa kulturowego poszczególnym wspólnotom sa-

morządowym, należy mieć świadomość, że poszczególne regiony wypracowały własne przepisy. Należy zwrócić uwagę przykładowo na rozwiązania andaluzyjskie, aragońskie czy Wysp Kanaryjskich. Jako przykład można przywołać kilka aktów na poziomie regionalnym: dziedzictwo Andaluzji zostało uregulowane prawem 14/2007 z 26 listopada 2007 roku, dziedzictwo kulturowe Aragonii — 3/1999 z 10 marca 1999 roku, a dziedzictwo kulturowe Walencji — 4/1998 z 11 czerwca 1998 roku. Generalnie kompetencje do ochrony regionalnego dziedzictwa precyzowane są w statutach autonomicznych regionów, podczas gdy elementy dziedzictwa narodowego chronione są przez prawo ogólnokrajowe, zwłaszcza wspomniane *Prawo o hiszpańskim dziedzictwie historycznym*.

Regulacje prawne w zakresie dziedzictwa kulturowego. W Hiszpanii najważniejszym aktem prawnym w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego jest *Prawo o hiszpańskim dziedzictwie historycznym*, zaakceptowane Dekretem królewskim 111/1986 z 10 stycznia 1986 roku. Zgodnie z pierwszym artykułem *Prawa o dziedzictwie* akt ten zapewnia ochronę, poprawę i przekaz hiszpańskiego dziedzictwa kulturowego przyszłym pokoleniom. Dziedzictwo historyczne zostaje określone jako: zespół obiektów ruchomych i nieruchomych o charakterze artystycznym, historycznym, paleontologicznym, archeologicznym, dokumentalnym, literackim, naukowym czy technicznym. Jest to więc pojęcie szerokie i różnorodne. Ostatnio można zauważyć pewną tendencję do zastępowania go na gruncie krajowym terminem „dobra kultury”. W ujęciu ogólnosiwiatowym zaś termin „dziedzictwo” („światowe dziedzictwo”) odnosi się do obiektów o międzynarodowym znaczeniu. Dziedzictwo historyczne Hiszpanii składa się z budynków i obiektów ruchomych o różnym charakterze, zgodnie z opisem zawartym w treści ustawy. Tworzą je również inne obiekty, takie jak choćby: miejsca wykopalisk archeologicznych, ogrody czy parki o wartości artystycznej, historycznej, antropologicznej. Najważniejsze elementy hiszpańskiego dziedzictwa powinny być poddane inwentaryzacji lub zadeklarowane jako obiekty o znaczeniu kulturowym w terminach przewidzianych powyższą ustawą. Musimy wziąć pod uwagę, że definicja dobra kultury jest podstawową instytucją prawną, która zawiera identyfikację, a także ochronę konkretnego obiektu w ramach *Prawa o dziedzictwie*. Analogicznie do typowego podziału z prawa cywilnego ustawa dzieli dobra kultury na ruchome i nieruchome.

Ustawa zawiera również istotny podział dóbr kultury na następujące kategorie:

1) zabytek — nieruchomość będąca osiągnięciem architektonicznym bądź inżynierskim lub rzeźba o kolosalnym charakterze, o wartości historycznej, artystycznej, naukowej czy społecznej. Przykładem może być katedra w Burgos i katedra w Leon;

2) ogród historyczny — jest to wydzielony obszar, będący wynikiem uprządkowania przez człowieka elementów naturalnych, czasami uzupełniony ele-

mentami konstrukcyjnymi o wartości ze względu na swoje pochodzenie lub historycznej, estetycznej, botanicznej. Przykładami są ogrody pałacowe Los Jardines de Aranjuez;

3) zespół historyczny — grupa budynków tworząca osiedle zwarte lub rozproszone, uwarunkowane strukturą reprezentującą rozwój społeczności ludzkiej jako świadectwo kultury lub prezentujące walor z racji swych funkcji czy też jako miejsce rozrywki. Przykładami są miasta: Granada, Cáceres czy Leon;

4) obiekt historyczny — miejsce lub obszar naturalny związany z wydarzeniami czy wspomnieniami przeszłości, tradycjami ludowymi, utworami kulturowymi czy też prezentujący walor ze względu na naturę lub jako dzieło ludzkie, o wartości historycznej, etnologicznej, paleontologicznej lub antropologicznej, na przykład obiekt historyczny Alpujarra, obiekt historyczny kopalni Rio Tinto, później w Huelvie;

5) obszar archeologiczny — miejsce lub obszar, gdzie znajdują się nieruchome lub ruchome obiekty, które można zbadać metodami archeologicznymi niezależnie od tego, czy zostały już wydobyte, czy też jeszcze znajdują się na powierzchni, pod powierzchnią czy pod wodami hiszpańskimi — przykładem jest jaskinia Altamira lub pozostałości miasta Italica w Sewilli.

Na koniec warto wspomnieć o Instytucie Dziedzictwa Kulturowego Hiszpanii (IPCE), którego źródeł należy szukać w Instytucie Konserwacji i Restauracji Dóbr Kultury (ICRBC). IPCE pełni określone funkcje w ramach aktualnego stanu prawnego:

1) odpowiada za rozwój i wdrażanie planów konserwacji oraz restauracji ruchomych i nieruchomych obiektów w zakresie hiszpańskiego dziedzictwa historycznego;

2) ustanawia priorytety badań naukowych nad kryteriami, metodami oraz technikami konserwacji i restauracji tych obiektów;

3) gromadzi, prowadzi i upowszechnia dokumentację na temat hiszpańskiego dziedzictwa historycznego, a także wszelkich projektów i prac nad nim;

4) szkoli techników i specjalistów, którzy wykonują prace Instytutu;

5) promuje i zachęca do hiszpańskich badań archeologicznych za granicą;

6) proponuje umowy z innymi instytucjami rządowymi, publicznymi lub podmiotami prywatnymi, niezbędne do funkcjonowania IPCE.

W dziedzinie prawa karnego możemy odnaleźć liczne artykuły odnoszące się do ochrony dziedzictwa. Artykuł 321 Kodeksu karnego: „Kto poważnie uszkodzi lub wywoła zmianę budynków chronionych z racji ich historycznej, artystycznej, kulturowej lub zabytkowej wartości, winien być ukarany pozbawieniem wolności od 6 miesięcy do 3 lat, grzywną od 12 do 24 miesięcy [zasady wymierzania kary grzywny w Hiszpanii zawarte są w art. 50 i następnych *Código penal* — J.L.] i w każdym wypadku pozbawieniem uprawnień do wykonywania zawodu lub funkcji na okres od roku do pięciu lat [...]”.

Artykuł 323 Kodeksu karnego: „Kto powoduje uszkodzenia archiwum, rejestru, muzeum, biblioteki, szkoły, laboratorium badawczego, podobnej instytucji lub dóbr o charakterze historycznym, artystycznym, naukowym, kulturowym, zabytków i obiektów archeologicznych, podlega karze pozbawienia wolności od roku do trzech lat i grzywnie od 12 do 24 miesięcy”.

ODNIESIENIE DO REGULACJI POLSKICH I KONKLUZJE

Zróznicowane modele konstytucji. Na podstawie informacji zawartych w poprzednich partiach tekstu możemy podjąć się próby porównania systemów prawnych czterech opisanych krajów z regulacjami polskimi. Należy zacząć od unormowań konstytucyjnych, które moglibyśmy nawet opisać nazwą *sui generis* „konstytucyjnego prawa ochrony dziedzictwa kulturowego”. Z drugiej strony jednak, takie wyodrębnienie nie wydaje się w pełni uzasadnione, zważywszy że konstytucje z założenia zawierają w sobie najistotniejsze dla danego państwa kwestie, w tym i relacje do takich wartości jak dziedzictwo kulturowe. Jest to po prostu relewantny przedmiot konstytucyjnej ochrony — i poszczególni ustrojodawcy poszukują jak najlepszej drogi, aby wyrazić znaczenie tego dziedzictwa i zapewnić mu ochronę oraz dostęp do niego społeczeństwu.

Zagadnienie zróznicowania w konstytucyjnej ochronie dziedzictwa kulturowego narasta z powodu różnych warunków kształtowania się ustaw zasadniczych, które nie pozostały bez wpływu na ich ostateczną formę. W przypadku obecnej polskiej Konstytucji była to sytuacja tworzenia nowej ustawy zasadniczej po okresie rządów komunistycznych, nacechowanych ograniczeniami wolności i praw obywateli. Polacy oczekiwali od nowej Konstytucji zabezpieczenia swoich praw, stąd jej duża objętość, co miało wpływ także na relatywnie obszerne ujęcie przedmiotowego zagadnienia w porównaniu z innymi krajami. Sama struktura różni się w poszczególnych państwach. Można zwrócić uwagę na rozwiązanie czeskie — kraj ten również ucierpiał z powodu rządów komunistycznych, ustrojodawcy zdecydowali się jednak na zawarcie praw i wolności obywateli w osobnej Karcie Praw, podczas gdy sama jej treść względnie przypomina zawartość Konstytucji RP. W Konstytucji belgijskiej na przykład, zagadnienie praw obywatelskich, łącznie z prawami dotyczącymi kultury, jest uregulowane mniej obszernie niż w naszej. Możemy spojrzeć również na treść art. 5 polskiej Konstytucji, w którym dziedzictwo kulturowe jest zestawiane z niepodległością i integralnością państwa, co wynika z uwarunkowań historycznych naszego kraju. Umieszczenie spraw z zakresu kultury w najwyższym akcie polskiego prawa podkreśla dobre intencje oraz troskę ustawodawcy, tworzy główne zasady dla władz państwowych.

Musimy być świadomi — odnośnie do samego użycia określonych wyrazów dotyczących dziedzictwa kulturowego w tekstach ustaw zasadniczych — iż państwa, które nie wyraziły ich w swoich konstytucjach *expressis verbis*, nie rezygnują automatycznie z ich ochrony (w rzeczy samej, z różnych powodów chronią je nieraz bardziej efektywnie). Umieszczenie tych zagadnień w treści ustaw zasadniczych wydaje się jednak korzystnym zjawiskiem i oddaje kulturze należne jej miejsce.

Forma państwa. W problematyce konstytucyjnej uwidacznia się kolejne bardzo istotne zagadnienie — forma państwa. Funkcjonuje jak wiemy kilka modeli, m.in. unitarny — jak w Czechach czy Francji, federalny — jak w Belgii, czy może pośredni — jak w Hiszpanii. Państwa będące przedmiotem tego artykułu prezentują ciekawy przekrój przez powyższe formy, zwłaszcza rozwiązania belgijskie mogą posłużyć za przykład bardziej odmiennego systemu niż polski. W prawie ochrony dóbr kultury odciska się to przede wszystkim na podziale kompetencji. Polska, jak wiemy, jest państwem unitarnym. Mieliśmy pewne tradycje z regionami autonomicznymi, na przykład województwo śląskie przed drugą wojną światową. Tamten okres historii był relatywnie uboższy, jeśli chodzi o tworzenie prawa dotyczącego omawianej materii (w każdym razie, jeśli porównać go z czasami współczesnymi). Statut organiczny województwa śląskiego nie odnosił się zatem w żaden sposób do dziedzictwa kulturowego, przyznawał natomiast tej jednostce administracyjnej kompetencje związane przede wszystkim z językiem i edukacją. Obecnie przyznawanie większej autonomii któremukolwiek z regionów naszego państwa nie wydaje się dostatecznie uzasadnione, a aktualnie istniejący system może rozwijać się w obrębie funkcjonującej formy państwa. Współpraca oddolna i udział lokalnych społeczności w ochronie dziedzictwa kulturowego może dokonywać się w ramach zdecentralizowanego państwa unitarnego, z udziałem lokalnych samorządów. Problematyka integracji europejskiej w ujęciu wspólnoty regionów w miejsce wspólnoty państw wydaje się na razie odległa, a dyskusja na jej temat wykracza poza ramy tej pracy. Kluczowa dla ochrony polskiej kultury instytucja — wojewódzki konserwator zabytków — wchodzi obecnie w skład rządowej administracji zespolonej.

Poszczególne gałęzie prawa. Jak wspomniano, różne gałęzi prawa tworzą system prawnej ochrony dziedzictwa kulturowego. Podstawą jest z pewnością prawo administracyjne (podobnie jak w większości państw). W polskiej Konstytucji zapisano wprost, że ochrona i opieka nad dziedzictwem kulturowym jest zadaniem państwa. Jasno wynika więc, iż jest to domeną prawa publicznego, a nie prywatnego. Podstawą rodzimych regulacji jest Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 23 lipca 2003 roku (Dz.U. Nr 162, poz 1568 ze zm. — dalej jako UZabO), która określa, czym jest zabytek (zawiera również wiele innych kluczowych definicji). Determinuje i rozdziela pojęcia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Polska jeszcze nie doczekała się kodyfikacji tej materii, takiej

jak dokonana we Francji¹¹. Jeśli chodzi o inne gałęzi prawa, w zakresie prawa cywilnego podstawowym zagadnieniem przy omawianiu prawa ochrony kultury bywa z reguły problem równoważenia prawa do własności z jego ograniczeniami wynikającymi z unikalnego charakteru przedmiotu tej własności jako zabytku czy artefaktu — ta problematyka została zasygnalizowana w powyższych sekcjach, na przykład, gdy przyjrzymy się regulacjom z Republiki Czeskiej. Specyficzne dla systemu prawa ochrony kultury jest również zagadnienie prawa pierwokupu — także poruszone w sekcji czeskiej, w Polsce realizowane na mocy stosownej ustawy przez muzea (regulacja znajduje się w odpowiedniej ustawie — Ustawa o muzeach, Dz.U. z 1997 roku Nr 5, poz. 24 z późn. zm.).

Jako *ultima ratio* polskiego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego postrzegać należy prawo karne. Pełni ono tę funkcję częściowo za pośrednictwem Kodeksu karnego (Dz.U. z 1997 roku Nr 88, poz. 553 z późn. zm.). Nie zawiera on wyodrębnionego rozdziału poświęconego przestępstwom przeciwko dziedzictwu kulturalnemu, są one przyporządkowane innym rozdziałom. Inne ważne regulacje karne zostały zawarte w treści UZabO. Na gruncie prawa karnego można zauważyć podobieństwa między regulacjami (w tym traktowanie przestępstwa przeciwko dobru kultury jako typu kwalifikowanego — na przykład we francuskim *Code penal* — zniszczenie, oszpecenie, uszkodzenie z art. 322), niemniej warto zwrócić uwagę przede wszystkim na to, że po pierwsze, prawo karne zdecydowanie stanowi środek ostateczny, a po drugie, że w tym wypadku za kluczowe uznać należy może nie tyle ustanowienie wyjątkowo surowych kar, ile raczej położenie nacisku na skuteczność mechanizmów walki z naruszeniami prawa karnego chroniącego dobra kultury.

Zwrócić też trzeba uwagę na różne środki mające na celu umożliwienie obywatelom korzystania z dóbr kultury i pełniące funkcję edukacyjną (noce muzeów czy noce kulturalne). Zostały one omówione we francuskiej części artykułu. Nie są one oryginalnym polskim wynalazkiem. W innych państwach również funkcjonują podobne instytucje i choć są one w dość istotny sposób uzależnione od środków, jakimi dysponują ich organizatorzy, lokalne władze powinny zachęcać społeczność do angażowania się w ich przygotowanie, co może wpłynąć zarówno na popularność, jak i koszty.

Nawet najlepsze prawo nie zagwarantuje ochrony narodowego dziedzictwa, jeżeli nie zostanie wsparte staraniami władz i społeczeństw jako całości. Działania w zakresie ochrony narodowego dziedzictwa kulturowego wciąż wymagają zwiększenia ich zasięgu oddziaływania pośród obywateli, co pozostaje wyzwaniem podejmowanym przez obecne pokolenia w trosce o przyszłych mieszkańców każdego kraju jednoczącej się Europy.

¹¹ Francuski Kodeks dziedzictwa został poddany analizie przez A. Dobrzyn, http://www.nid.pl/UserFiles/File/Publikacje/Ochrona%20Zabytk%C3%B3w/Ochrona%20Zabytk%C3%B3w%202007/3_2007-6.pdf.

SELECTED ISSUES OF LEGAL PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE IN THE EUROPEAN UNION COUNTRIES

Summary

The aim of the article is to present selected law institutions and to outline systems for legal protection of cultural goods in several European Union countries, i.e. Belgium, the Czech Republic, France and Spain. The author subjects them to a general analysis ranging from constitutional to legislative instruments, and attempts to compare them to Polish solutions and define their systemic characteristics. The choice of both the countries and the material is related to student cooperation carried out at the University of Gdańsk under the Erasmus Programme.